

УДК 504.75.13.101.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.2>

ІСТОРІЯ ПОНЯТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ФІЛОСОФІЇ

Руслан Васильченко

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Героїв Нацгвардії, 28, 21001, м. Вінниця, Україна*

Стаття присвячена докладному аналізу та історії розвитку поняття справедливості в філософії, розглядаючи його еволюцію від античних думок до сучасних течій. Розглядаючи початкові античні думки і прослідковуючи еволюцію цього поняття через різні епохи, від античності до сучасності, стаття ставить за мету розкрити глибинні трансформації та контекстуальні зміни, що впливали на розуміння справедливості. Зокрема, акцент робиться на внеску видатних філософів, таких як Платон, Аристотель, Тома Аквінський, та інших, в формування і розвиток цього поняття справедливості в філософії.

У сучасній філософії справедливість розглядається в різних контекстах, таких як соціальна, економічна, гендерна, екологічна тощо. Різні філософські течії, включаючи лібералізм та соціалізм, пропонують різні підходи до досягнення справедливості в сучасному суспільстві. Сучасний глобалізований та цифровий світ створює нові виклики для розуміння справедливості, такі як глобальна соціальна рівність, цифрова правосвідомість та захист особистої інформації.

У контексті глобалізації з'явилися нові питання про глобальну справедливість та взаємодію між різними культурами та суспільствами. Філософи розглядають, як розширити принципи справедливості на світовому рівні. З розвитком технологій виникають нові моральні та етичні питання, пов'язані з справедливістю у використанні та розподілі технологій. Виникають дебати про доступ до новітніх технологій, приватність та справедливість в інформаційному суспільстві. Сучасні філософські дебати активно досліджують ці питання, спрямовані на розуміння та розвиток концепцій справедливості в умовах сучасного світу. Цей шлях еволюції поняття справедливості підкреслює його глибокий інтелектуальний і культурний контекст, а також постійну необхідність переосмислення та адаптації відповідно до змін у суспільстві.

Ключові слова: філософія, справедливість, відродження, просвітництво, історія, сучасна філософія, соціальний конструктивізм, лібералізм, суспільство.

Постановка проблематики. У контексті філософії історія поняття справедливості визначалася різними шляхами та витікала з різних культурних, релігійних та соціальних контекстів. Справедливість як філософська категорія пройшла великий еволюційний шлях від античних філософських шкіл до сучасних дебатів. Однак несвідомість частини цього історичного розвитку може призвести до неправильного розуміння сутності та значення справедливості в сучасному суспільстві. Ідеї про справедливість розвивалися в античних філософських школах, таких як платонізм і аристотелізм, і впливали на подальших філософів та теоретиків. Наприклад, якщо історія країни містить періоди системної нерівності, дискримінації або порушень прав людини, це може залишити слід на сприйнятті справедливості в цьому суспільстві. Люди, які несвідомо або невірно осмислюють історію, можуть не розуміти причини та наслідки таких явищ і, отже, неадекватно оцінювати потреби в справедливості та рівності.

Для покращення розуміння справедливості в сучасному суспільстві важливо вивчати історію, включаючи теми, пов'язані із соціальною справедливістю, правами людини

та боротьбою за рівність. Також важливо виховувати критичне мислення та відкритість до різноманітних перспектив, щоб уникнути спрощень і стереотипів у розумінні складних питань справедливості в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження можуть досліджувати, як поняття справедливості розглядаються в різних культурних та релігійних традиціях. Філософи можуть вивчати, як ці різноманітні погляди взаємодіють у глобалізованому світі. Кожна особа хоч раз у своєму житті розглядає питання справедливості. Ми часто аналізуємо, чи є справедливими різні явища. Філософія справедливості була предметом досліджень багатьох науковців, істориків. Ми можемо виділити таких як О. Гришук, А. Козловський, В. Левкулич, А. Пашаєва, О. Скакун, В. Трубніков та інші.

Формулювання цілей. Основною метою дослідження є ретельний аналіз історії формування та зміни поняття справедливості у філософії. Висвітлення впливу культурних, релігійних, та соціальних факторів на розвиток цього поняття дозволить зрозуміти, як справедливість трансформувалася та адаптувалася до різних історичних умов.

Виклад основного матеріалу. Від давніх часів людство прагнуло розуміти і визначити сутність справедливості через призму філософських роздумів. Поняття справедливості перетиналося з релігійними, етичними та соціокультурними контекстами, віддзеркалюючи еволюцію суспільства та його ціннісних уявлень. Завдяки внеску видатних філософів крізь віки, таких як Платон, Аристотель, Юстиніан, і Сенека, історія поняття справедливості стала складним лабіринтом ідей, що визначали нашу уяву про справедливий порядок у світі. Цей еволюційний шлях відкриває перед нами глибини філософського розуміння, яке віддзеркалює не лише трансформації ідеї справедливості, але й її роль у формуванні суспільства та правової системи. Центральною проблемою філософського світоглядного розгляду історичного процесу, його смисловим ядром теж є відношення «людина – світ історії», але у філософському світогляді питання про місце, покликання й діапазон ролей особи у перебігу та розумінні історичного процесу постає й вирішується зовсім інакше, ніж у історичних світоглядах попередніх типів [1, с. 71].

В античній Греції Платон висловив свої роздуми про справедливість у відомому творі «Політеія». За його концепцією, ідеальна держава має бути побудована на принципах справедливості, де кожна людина виконує роботу, до якої вона приречена від природи. Аристотель розглядав справедливість як частину його загальної етики. Він виділяв два види справедливості: справедливість розподілу (поштовхи до розподілу ресурсів) та справедливість замінування (взаємні зобов'язання в рамках спільноти). У Східному Римі важливий внесок у розуміння справедливості зробив Юстиніан у своєму «Кодексі», що визначав юридичні норми та принципи. У східній філософії справедливість розглядається з іншого ракурсу. Наприклад, в конфуціанській традиції акцент робиться на справедливості через розуміння взаємовідносин та підтримки гармонії в суспільстві.

Справедливість – це одне з ключових понять у філософії, яке вивчається в галузі етики та політичної філософії. В цьому визначенні справедливість пов'язана з поняттям справедливості. Справедливість вважається рівністю або відповідністю між тим, що людина отримує, і тим, що вона внесла або заслуговує отримати. Це може означати виплату винагороди за працю, відповідальність за порушення закону або інші форми взаємовідносин в суспільстві. Деякі філософи визначають справедливість як рівність у розподілі ресурсів, прав та можливостей. Такий підхід вважає, що справедливість втілюється в тому, щоб кожен член суспільства мав рівні шанси та можливості для розвитку свого потенціалу. Інші філософи, вбачають справедливість у взаємодії, заснованій на повазі до індивідуальних прав та гідності. Вони вважають, що справедливість полягає в тому, щоб кожен індивід мав можливість реалізувати свої власні цілі та цінності, не обтяжуючи інших [2, с. 114].

В давньогрецькій філософії справедливість вивчалася і обговорювалася в роботах численних видатних філософів. Основні ідеї щодо справедливості можна знайти в творах таких давньогрецьких філософів, як Платон і Аристотель. У своїх діалогах, зокрема у «Політії», Платон висловлює свої погляди на ідеальну державу та справедливість. За Платоном, ідеальна держава повинна бути побудована на принципах справедливості. Він вводить концепцію «тріади» – розподілу суспільства на філософів, воїнів і виробників, кожен з яких відповідає за свою відповідну роль у суспільстві. Філософом, на думку мислителя, людина може стати тільки тоді, коли вона прагне зрозуміти основи і причини людських вчинків, встановити загальні принципи, якими повинна керуватись у своєму житті та діяльності [3, с. 7]. Справедливість полягає в тому, щоб кожен виконував свою функцію та не втручався в функції інших.

Аристотель розглядав справедливість у своїй «Етиці Нікомаха». Він визначав справедливість, як середній стан між недостатністю та перебільшенням, у відносинах між людьми. Аристотель також розрізняв два типи справедливості: справедливість в розподілі ресурсів і справедливість в обміні. Справедливість для нього також включала в себе ідею рівності, але це не рівність усіх, а рівність у відповідності до заслуг і внеску кожного індивіда в суспільство. Ці два великі філософи внесли значний внесок у розуміння справедливості у давньогрецькій філософії. Їхні ідеї вплинули на подальший розвиток етики та політичної філософії в історії філософії.

У середньовічній філософії, особливо в досягненнях або специфічних концепціях справедливості, часто дивились крізь призму релігійного розуміння. Середньовіччя було періодом, коли християнство вже було центральним елементом європейської культури, і багато філософських ідей були впливовані або розглядалися в контексті християнської традиції. Святий Августин, визначний християнський теолог та філософ, розглядав справедливість в контексті божественного порядку. Він підкреслював, що справедливість людей пов'язана з їхньою вірою і покоренням волі бога. Справедливість, за Августином, виходить з божественного закону та внутрішньої моралі, яку дає людям Бог. Питання про божественну справедливість та людську відповідальність в філософії і релігії вивчається у контексті того, як люди сприймають взаємодію між вищим порядком (часто розглядуваним як божественний) та своєю власною моральною та етичною поведінкою. В багатьох релігіях вірять, що справедливість має божественне коріння. Бог, як вищий суддя, визначає, що є справедливим або несправедливим. Божественна справедливість часто розглядається як вищий, абсолютний стандарт, який визначає правильність чи неправильність дій. Загалом, взаємодія божественної справедливості та людської відповідальності визначає, як люди взаємодіють з моральними і етичними стандартами, які вони вважають божественними, і як це впливає на їхню поведінку в суспільстві [4, с. 43].

Тома Аквінський, інший видатний християнський філософ середньовіччя, розвинув ідеї Аристотеля, вносячи їх в християнський контекст. Він визнавав справедливість як чесність і був переконаний, що справедливість потребує вірності перед Богом. Також він розглядав справедливість як суспільну вірність, яка повинна бути заснована на чесності та взаємному повагу. Всі ці філософи враховували християнські моральні принципи та богословські ідеї в їхньому розумінні справедливості. Справедливість для них була чітко пов'язана з божественним порядком, моральними цінностями та внутрішньою вірою.

Під час Відродження почалося вивчення та переосмислення класичних текстів, зокрема творів античних філософів, таких як Платон і Аристотель. Це сприяло розумінню різних підходів до справедливості та викликало нові роздуми щодо ролі індивіда в суспільстві. Відродження (Ренесанс) – це період в історії Європи, який тривав приблизно

з XIV по XVI століття і відзначався поновленим інтересом до класичної античності, розвитком гуманітарного мислення і змінами в мистецтві, науці, літературі та філософії. Переосмислення поняття справедливості в цей період відбувалося в контексті нових ідей та парадигм. Великі політичні філософи, такі як Макіавеллі та Томас Мор, вносили свої унікальні вклади в розуміння справедливості. Макіавеллі, у своїх творах, вивчав реальність політичного владарювання і висловлював ідеї реалізму та необхідності владарювання в інтересах стабільності. З іншого боку, Томас Мор у своєму творі «Утопія» пропонував ідею ідеального суспільства, де справедливість базується на спільному добрі та розумінні загального благополуччя [5, с. 210]. Відродження внесло свіжий погляд на справедливість, де людські цінності, розуміння суспільних відносин і розвиток правових принципів спільно формували нові ідеї та концепції справедливості.

Сучасні тенденції в розумінні справедливості відображають широкий спектр поглядів, які враховують соціокультурні, політичні та етичні аспекти. Філософи сучасності активно вивчають та розвивають ідеї соціальної справедливості. Це включає аналіз різниці у статусі, можливостях та ресурсах між різними групами суспільства. Питання гендерної справедливості, рівноправ'я та визнання прав менших груп стали центральними. Гендерна справедливість – це концепція, що стосується рівноправ'я, рівності та справедливого ставлення до осіб незалежно від їхньої гендерної приналежності. Ця тема стала важливим об'єктом дослідження та обговорення в сучасному суспільстві, і філософи активно вивчають різні аспекти гендерної справедливості. Вони розглядають, як ці стереотипи формуються, утримуються та як їх можна подолати для забезпечення більшої гендерної рівності. Філософи досліджують причини та наслідки насильства, спрямованого на особи через їхню гендерну приналежність. Гендерна справедливість вимагає захисту всіх людей від гендерно обумовленого насильства. Серйозне зосередження уваги на проблемах екологічної справедливості, де розуміння взаємодії людини із середовищем враховується при визначенні справедливих вирішень у сфері екології та сталого розвитку.

Філософи, соціологи, та інші науковці активно вивчають, як різні культурні перспективи взаємодіють і впливають на різні аспекти суспільства, включаючи справедливість. Однак, незважаючи на різноманіття поглядів на справедливість, важливо визнати постійний пошук гармонії між індивідуальними та колективними інтересами, а також розвиток принципів, що забезпечують справедливість у різних сферах суспільства. Історія поняття справедливості свідчить про постійний процес динамічного вдосконалення та адаптації цієї концепції до змінюючихся умов та цінностей суспільства. Одним із напрямків досліджень є критика етноцентризму, тобто тенденції вважати власну культуру нормою і вимірювати інші культури за цими власними стандартами. Філософи розвивають підходи, щоб уникнути такого етноцентризму та створювати більш об'єктивні та справедливі концепції. Іншим важливим аспектом є розгляд справедливості як міжкультурного явища [6, с. 120]. Вивчаються питання взаємодії різних культурних систем у сучасному світі, а також шляхи забезпечення справедливості для представників різних культур та груп. Серед підходів до культурної справедливості можна виокремити концепцію «культурних прав», що визнає право кожної культури на власний розвиток та самовираження. Також акцентується увага на уникненні дискримінації та нерівності, пов'язаних з культурними чи етнічними характеристиками. Загальною метою цих досліджень є розробка підходів до справедливості, які б враховували культурну різноманітність і гарантували рівні права та можливості для всіх представників суспільства, незалежно від їхньої культурної приналежності.

Справедливість у сфері правосуддя залишається важливою і актуальною темою для філософів, правозахисників та законодавців. Гарантування рівного доступу до правосуддя

для всіх громадян є ключовим аспектом справедливості. Це означає, що всі мають мати можливість захищати свої права в судовому порядку без дискримінації. Філософи розглядають питання доступності та ефективності правової системи. Також, досліджують справедливість покарань та визначення того, що вважається адекватним та пропорційним покаранням за вчинені правопорушення. Вони розглядають, як покарання може відповідати вагомості злочину та враховувати індивідуальні обставини.

Сучасні філософські розмови про справедливість стають більш комплексними і охоплюють різноманітні аспекти життя в сучасному глобальному суспільстві. Розуміння справедливості вже давно виходить за межі лише соціально-економічних відносин і тепер включає в себе також культурні, технологічні та юридичні аспекти. Це свідчить про необхідність адаптації філософських концепцій до нових реалій глобалізованого світу. Зростання культурної різноманітності, швидкий технологічний прогрес, а також глибока взаємодія різних частин світу створюють складні виклики, які потребують глибокого розуміння справедливості та її ролі в різних контекстах. Філософи вивчають, як різні аспекти життя, такі як культурна різноманітність, технологічний прогрес, та правосуддя, взаємодіють та впливають один на одного. Вони розробляють нові теорії справедливості, які враховують ці зміни та допомагають знайти баланс між різними інтересами та цінностями. Цей комплексний підхід важливий для створення більш справедливого та взаєморозуміючого суспільства, яке може впоратися із сучасними викликами та проблемами. Отже, сучасні філософські розмови про справедливість стають не лише академічними дебатами, але й інструментами для вирішення реальних проблем у сучасному світі.

Висновки. Підводячи підсумок нашого дослідження, розглядаючи історію поняття справедливості в філософії, можна визначити, що цей термін переживав численні еволюції та трансформації протягом віків. Від античних думок Сократа, Платона та Аристотеля, які визначали справедливість через ідею загального добра і гармонії в суспільстві, до сучасних концепцій справедливості в контексті прав людини та соціальної рівності. Ця еволюція поняття справедливості свідчить про постійні зміни в сприйнятті цієї філософської концепції. В античних часах великі філософи підкреслювали важливість гармонії в суспільстві і загального добра як фундаментальних складових справедливості. Спостереження індивіда в контексті його взаємодії з оточуючим суспільством зазнавало змін під впливом нових ідей та соціокультурних трансформацій. У період Відродження та Просвітництва філософи наголошували на індивідуальних правах та свободах, враховуючи потреби окремого громадянина. Це викликало переосмислення ролі держави та суспільства в забезпеченні справедливості. У сучасному контексті, ідеї справедливості тісно пов'язані з правами людини, соціальною рівністю та боротьбою за справедливі умови для всіх членів суспільства. Історія розвитку поняття справедливості відображає глибокі зміни у відношенні до цієї концепції, від універсальних ідеалів до більш індивідуалізованих та соціально-орієнтованих підходів. Переосмислення цього терміну в різних епохах свідчить про пошук оптимальних форм справедливості для задоволення потреб суспільства та індивіда.

Зміст поняття справедливості визначався різними культурними, соціальними та історичними умовами. Правосуддя в епоху Відродження та Просвітництва отримало нові виміри під впливом ідей індивідуальних прав та свобод людини. У ХХ столітті концепція справедливості стала невіддільною від боротьби за громадянські права та рівні можливості. Соціальна справедливість та рівність перед законом стали ключовими пунктами у глобальних дискусіях. Рухи за громадянські права, фемінізм, та інші соціальні рухи висували вимоги до створення справедливого суспільства, в якому кожна особа має рівні можливості та доступ до прав і ресурсів. Від зосередження на індивідуальних правах у Відродженні,

до активної боротьби за громадянські права у ХХ столітті, це поняття відображає глибокі трансформації в уявленні суспільства про справедливість та суспільний порядок.

Такий пошук гармонії та адаптація поняття справедливості відображають не лише різноманіття світоглядів у різних культурах та епохах, але й глибоку потребу суспільства в постійному вдосконаленні своїх ідей та цінностей. Справедливість, як концепція, повинна враховувати різноманіття інтересів та потреб індивідів, а також дбати про встановлення балансу між цими інтересами та колективними потребами.

Історія поняття справедливості служить ілюстрацією постійного стремління суспільства до створення системи, яка б забезпечувала справедливість у різних сферах, включаючи правосуддя, економіку, соціальні відносини та політику. Розвиток принципів справедливості є відповіддю на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі суспільства. Важливо визнати, що поняття справедливості є динамічним та еволюційним, і його тлумачення відображає культурні, соціальні та історичні реалії епохи. Цей процес адаптації є необхідним для того, щоб справедливість залишалася релевантною та ефективною у змінюючому світі, де цінності та вимоги суспільства піддаються постійним перетворенням.

Список використаної літератури

1. Бойченко І. Філософія історії : підручник. Київ : Знання, 2000. 723 с.
2. Волинка Г. Філософія Стародавності і Середньовіччя в освітньому контексті : навч. посіб. / для студ. вищих навч. закл. Київ : Вища освіта, 2005. 543 с.
3. Історія філософії : навч. посіб. / Салій А., Зінченко Н., Біланов О. 2-ге вид., доп. Полтава : Дивосвіт, 2018. 192 с.
4. Костицький М. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції. *Вибрані наукові праці*. Чернівці : Рута, 2009. С. 43–44.
5. Філософія : підручник / В. Бліхар, М. Цимбалюк, Н. Гайворонюк, В. Левкулич, Б. Шандра, В. Свищо. 2-ге вид., перероб. та доповн. Ужгород : Говерла, 2021. 440 с.
6. Філософія історії : навч. посіб. А. Найчук, С. Ганаба. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2020. 204 с.

HISTORY OF THE CONCEPT OF JUSTICE IN PHILOSOPHY

Ruslan Vasylchenko

*National Academy of the National Guard of Ukraine,
Faculty of Humanities, Department of Social and Humanitarian Disciplines
Heroiv Natshvardii str., 28, 21001, Vinnytsia, Ukraine*

This research paper is devoted to a detailed analysis and history of the concept of justice in philosophy, considering its evolution from ancient thoughts to modern trends. By examining the initial ancient thoughts and tracing the evolution of this concept through different epochs, from antiquity to modernity, the article aims to reveal the deep transformations and contextual changes that have influenced the understanding of justice. In particular, the emphasis is placed on the contribution of prominent philosophers such as Plato, Aristotle, Thomas Aquinas, and others to the formation and development of this concept of justice in philosophy.

In modern philosophy, justice is considered in different contexts, such as social, economic, gender, environmental, etc. Different philosophical movements, including liberalism and socialism, offer different approaches to achieving justice in modern society. Today's globalised and digital world poses new challenges to the understanding of justice, such as global social equality, digital legal awareness and the protection of personal information.

In the context of globalisation, new questions have emerged about global justice and the interaction between different cultures and societies. Philosophers are considering how to extend the principles of justice on a global scale. With the development of technology, new moral and ethical questions arise related to the fairness of the use and distribution of technology. There are debates about access to the latest technologies, privacy and justice in the information society. Contemporary philosophical debates are actively exploring these issues, aimed at understanding and developing the concepts of justice in the modern world. This path of evolution of the concept of justice emphasises its deep intellectual and cultural context, as well as the constant need for rethinking and adaptation in accordance with changes in society.

Key words: philosophy, justice, renaissance, enlightenment, history, modern philosophy, social constructivism, liberalism, society.